

УДК 324

Аналіз використання методів ШСПГ та екзит-полу в рамках громадської моніторингової діяльності під час виборів в Україні

Д.Ю. АРАБАДЖИЄВ

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна,
E-mail: dimariy218@ya.ua

Авторське резюме

В статті подано визначення, основні характеристики окремих методів моніторингу виборчого процесу, а саме, методу швидкого статистичного підрахунку голосів (quick-count або ШСТГ) та методу екзит-полу. Завдяки аналізу застосування цих методів під час останніх за хронологією президентських виборів в Україні, зроблено окремі висновки.

З'ясовано, що ШСПГ у порівнянні з екзит-полом має певні переваги, зокрема, високий рівень вірогідності отриманих даних, менші витрати на впровадження, отримання додаткових даних, крім даних щодо результатів голосування, більшу об'єктивність.

Недоліки швидкого статистичного підрахунку голосів: результат можна отримати лише після оформлення протоколів, висока залежність від апаратного та програмного забезпечення підрахунку результатів.

Як показала практика проведення ШСПГ, він є не тільки методом швидкого отримання результатів голосування для подальшого їх порівняння з офіційними результатами виборів, а ще й допомагає громадянам стежити за якістю виборчого процесу, незалежно від повідомлень офіційних владних джерел. Також це дозволяє оцінити діяльність органів та установ, відповідальних за організацію виборів під час процесу голосування, підрахунку та обробки інформації.

Ключові слова: вибори, дослідження громадської думки, екзит-пол, швидкий статистичний підрахунок голосів, кількісне дослідження, якісне дослідження.

Analysis of quick-count and exit-poll methods as a part of the public monitoring activities during the elections in Ukraine

D.YU. ARABADZHYJEV

Zaporizhzhya national technical university, Zaporizhzhya, Ukraine
E-mail: dimariy218@ya.ua

Abstract

The article defines the basic characteristics of certain methods of the electoral process public monitoring, namely, the quick-count and exit poll. Basing on the analysis of these methods applying during the last presidential elections in Ukraine, some conclusions are made.

It was found that if we compare quick-count and exit-poll methods, we can see that quick-count has some advantages, including a high level of probability of the data, lower implementation costs, additional data receiving in addition to data on voting results, more objectivity.

Disadvantages of the quick-count are the next: the result can be obtained only after protocol registration, high dependence on hardware and software calculation results.

As the practice of quick-count implementation shows, it is not only a quick method of voting results obtaining for their later comparison with the official results of the elections. The method also helps citizens to monitor the quality of the electoral process, regardless of the official government communications. It also allows you to evaluate the activities of bodies and institutions responsible for organizing elections during the voting, counting and processing.

Key words: elections, public opinion research, exit poll, quick-count, quantitative research, qualitative research.

Постановка проблеми. Незважаючи на прагнення подальшого впровадження демократичних принципів проведення виборів в Україні, питання реального втілення практик забезпечення волевиявлення народу, зокрема, здійснення громадського моніторингу виборів, залишаються малодослідженими у вітчизняній науці.

Системний аналіз і узагальнення інформації про моніторингову діяльність, здійснювану в рамках конкретних проектів за участі автора статті як обласного координатора кампаній громадського моніторингу виборчого процесу
© Д.Ю. Арабаджиєв, 2015

від Всеукраїнської громадської організації Громадянська мережа «ОПОРА», зокрема, під час президентських перегонів, забезпечить аналіз методологічних принципів та технологічних прийомів таких методів, як швидкий підрахунок голосів та екзит-пол.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз прикладних методів політичних досліджень є предметом вивчення досить великої кількості представників науки, серед яких варто назвати О.А.Габрієляна, В.П. Горбатенка, Ф.М. Кирилюка, В.С. Крайтермана та ін. Серед дослідників використання соціологічних методів у

контексті електоральної соціології слід назвати Д.Г. Ротмана (методологічні підходи до організації та проведення електоральних соціологічних досліджень), С.Д. Башаєва (питання законодавчого регулювання опитувань громадської думки, пов'язаних з виборами), Н.М. Степанову, М.М. Кіріченко, Є.В. Кочкіна (гендерні аспекти електоральної поведінки) та ін.

Втім, сьогодні бракує наукових розвідок, які стосуються використання достатньо новітніх для нашої країни методів, серед яких, з точки зору малодослідженості, чи не головне місце посідають метод швидкого статистичного підрахунку голосів та екзит-пол.

Мета дослідження – аналіз особливостей реалізації методів статистичного підрахунку голосів та екзит-полу в процесі здійснення моніторингу виборів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Exit-poll – опитування виборців на виборчих ділянках після процедури голосування – в світовій практиці використовується з середини 60-х років минулого століття, проведення його залежить від того, наскільки часто відбуваються в тій або іншій країні вибори або референдуми й наскільки гострою буває політична ситуація навколо цих подій.

Здійснення подібного роду проектів є, певною мірою, показником розвитку рівня політичної культури й демократизації суспільства, особливо якщо говорити про країни колишнього соціалістичного табору [2].

Традиційна, найпоширеніша методика проведення екзит-полу зазнала мало змін з часів винаходу методу. Як правило, класичний підхід передбачає заповнення анкети на виході з виборчої ділянки, коли людина відповідає на питання, за кого вона проголосувала, або імітацію голосування. У другому випадку в коробку, що імітує урну, виборці кидають заповнену анкету у вигляді бюлетеня – така методика дозволяє зберігати конфіденційність і таємницю голосування, а також знівелювати погрішність і зменшити можливі помилки.

Основні функції екзит-полу полягають в наданні прогнозних оцінок виборів, що тількино відбулися, а також накопиченні статистичної інформації про електорат. Питання ж про контрольну функцію екзит-полу і можливість його використання для перевірки чесності виборів на сьогоднішній день залишається відкритим. В. Паніотто охарактеризував ситуацію, коли екзит-пол використовується для контролю виборів, як «ненормальну», але допустив таку можливість за умови недостатньої кількості інших механізмів контролю [6].

Разом з тим сприйняття екзит-полу можна розглядати як проєкцію відношення населення до політичної системи. Тут одним з ключових питань є питання про довіру населення результатам виборів, рівень цієї довіри визначає легітимність діючої влади. У ситуації високої до-

віри інституту виборів питання використання екзит-полу для контролю результатів виборів просто не виникає. Процес проходить рівно навпаки – оцінці піддаються не вибори, а соціологічна компанія та її методика [1].

Що стосується методики швидкого статистичного підрахунку голосів – ШСПГ, то вона зосереджена на забезпеченні прозорості та відповідності виборів, стоїть на сторожі охорони громадянських прав і свобод, гарантованих не лише національними правовими актами, але й міжнародними конвенціями та деклараціями, визначаючи status quo кожного повноправного громадянина в країні. Методика ШСПГ передбачає стаціонарне спостереження за процесом голосування та підрахунком голосів на виборчих ділянках, вибраних шляхом випадкової статистичної вибірки. Вона дозволяє з мінімальною статистичною похибкою оцінити якість виборчого процесу та максимально точно спрогнозувати результати виборів. На відміну від екзит-полу, прогнозування результатів виборів здійснюється не шляхом опитування виборців, а на основі фактичних офіційних результатів, отриманих під час підрахунку голосів на ділянках.

Вперше методика ШСПГ була використана організацією NAMFREL (National Citizens Movement for Free Elections) під час президентських виборів у Філіппінах у 1986 році. NAMFREL ініціювала спостереження на 90 000 виборчих ділянок. Протягом останніх 15 років методика вдосконалювалась на практиці під час спостереження за виборами в різних країнах. Так, було встановлено, що ШСПГ:

- дає змогу попередити підтасування результатів виборів (Філіппіни в 1989 р. та Панама в 1990 р.);

- переконує правлячу партію в необхідності прийняти неочікувані результати (Чилі в 1988 р., Нікарагуа в 1990 р.); і навпаки, опозицію – в тому, що перемога правлячої партії була незаперечною, незважаючи на підозри у фальсифікації (Парагвай у 1989 р., Болгарія в 1990 р.);

- може замінити офіційний підрахунок через його занадто велику затримку чи внаслідок того, що близько 25 % голосів не враховані, як це трапилося в Гаїті, де підрахунок проводили спільно ООН й Організація Американських Держав, незважаючи на те, що кількість ділянок була малою. Метою ШСПГ була потреба з'ясувати необхідність проведення другого туру виборів.

У прагматично-методичному сенсі ШСПГ ґрунтується на двох елементах: аналізі кількісних і якісних показників. Перший – результат обчислювальних операцій на базі технологій і спеціально підготовлених статистичних програм. На основі даних підготовленої вибірки обираються контрольні точки (виборчі ділянки) для залучення до ШСПГ. Дані, отримані шляхом безпосереднього моніторингу спо-

стерігачами, заносяться до відповідних протоколів і надсилаються у формі SMS-повідомлень на GSM-термінал у головний офіс, де обробляються за допомогою спеціального устаткування та програмних комплексів. Для забезпечення вірогідності відомостей, що надходять до головного офісу, застосовується методика контрольного збору даних як в телефонному, так і в режимі SMS-повідомлень. На цьому рівні необхідна висока аналітична компетентність та знання соціологічних і статистичних даних (формування достовірної та репрезентативної вибірки), а також методу пробабілістичних (лат. *probabilis* – імовірний) розрахунків, що спираються на вибір інтерпретацій які виглядають імовірнішими та прийнятнішими.

Для кількісного дослідження необхідні дані з дільниць, які збирають сотні або тисячі (залежно від вибірки) спостерігачів. Кількісні дані дають можливість показати тенденції та динаміку явки виборців, результати самого голосування, ідентифікувати кількість і характер організаційних (відхилення від стандартних процедур проведення виборів) і маніпулятивних (спрямованих на зміну волевиявлення) порушень.

Мета якісних досліджень – забезпечення ретельної оцінки важливих аспектів виборчого процесу: прозорості, рівності у дотриманні виборчого законодавства, відсутності чи наявності маніпулятивних процесів на користь однієї зі сторін та ін. Адже, якщо порушення виборчого законодавства було здійснене перед днем голосування або до підрахунку голосів, ШСПГ не зможе виявити фальсифікацій, які вплинули на результати виборів. Тому дуже важливо перед проведенням ШСПГ організувати довготерміновий моніторинг виборчого процесу.

Сучасні можливості організації такого методу моніторингу передбачають реалізацію таких завдань ШСПГ:

- виявлення, запобігання та викриття зловживань під час підрахунку голосів;
- ведення негайного підрахунку результатів;
- стимулювання довіри до виборчого процесу й офіційних результатів;
- контроль за якістю виборчого процесу;
- заохочення громадян до участі у суспільному житті.

З означених завдань можна сформулювати функції ШСПГ:

1. Контролююча – спрямована на мінімізацію або цілковите запобігання потенційним акціям зриву виборчого процесу. Наприклад, запобігання бойкоту виборів, корупції, незаконній агітації. Крім того, вона забезпечує перебіг виборів у рамках виборчого законодавства, а також правдивість отриманих результатів.

2. Інтеграційно-активізуюча – заохочує громадян до участі в суспільному житті, формує партнерські зв'язки на мікро- та макро-рівні, спонукає до активної підтримки демо-

кратичних процесів і громадських ініціатив.

3. Допоміжна – приклад для тих, кого цікавлять засоби моніторингу.

4. Інформаційна – надає повну та об'єктивну інформацію про перебіг голосування та його результати.

5. Стимулююча – підтримує та нормалізує активність суспільних рухів і громадського порядку, що сприяє виборчому процесу.

Беручи до уваги, що мета ШСПГ полягає у захисті фундаментальних свобод громадян, політичних прав та сприянні розвитку демократії й громадянського суспільства, то складність його реалізації – виправдана.

Для порівняння описаних вище методик, наведемо десятий і одинадцятий Національні екзит-поли, які Фонд «Демократичні ініціативи» провів у 1-му та 2-му турах президентських виборів 17 січня і 7 лютого 2010 року. Вони були реалізовані Консорціумом «Національний екзит-пол'2010», до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Генеральна сукупність екзит-полу – виборці, які проголосували на виборчих дільницях на території України. Вибірка планувалася як така, що репрезентативна для України в цілому й для її 4-х регіонів (Захід, Центр, Схід, Південь). Запропонована концепція вибірки забезпечила, на думку організаторів екзит-полу, отримання незміщеного результату й рівних шансів для кожного виборця бути опитаним. Вибірка є репрезентативною для обох компаній. Ступінь погодженості результатів цих дослідницьких компаній є додатковим засобом контролю за якістю. Вибірка – двоступенева, стратифікована.

Стратифікація проводилася за двома ознаками – область і місце поселення (місто чи село), усього було виокремлено 51 страту (Крим та 24 області, кожна з яких має міське та сільське населення, і місто Київ). Кількість дільниць, які підлягали відбору, розподілялася між стратами пропорційно кількості дільниць у кожній з них. На першому ступені відбору виборчі дільниці в кожній страті відбиралися з рівною ймовірністю. Далі вибірка ділилася між двома дослідницькими компаніями шляхом систематичного відбору: кожна друга дільниця відбиралася для однієї компанії; дільниці, що залишилися, склали вибірку іншої компанії.

На другому ступені проводився випадковий систематичний (покроковий) відбір виборців на виборчій дільниці. Використовувався постійний крок відбору протягом дня проведення виборів без заданої певної кількості інтерв'ю. У той же час кожна дільниця «самозважувалася», тобто кількість респондентів, відібраних на кожній дільниці, була пропорційною кількості осіб, які прийшли голосувати на цю дільницю, і, відпо-

відно, кількість опитаних у кожній страті була пропорційна кількості тих, хто прийшов голосувати у ній.

Збір даних в екзит-полі здійснювався шляхом таємного анкетування, тобто респондентові пропонувалося самостійно позначити відповіді на запитання щодо свого електорального вибору на спеціальному бланку із прізвищами кандидатів і вкинути бланк у запечатану картонну коробку. Основне запитання опитувальника було про те, за кого проголосував респондент.

У дослідженні був задіяний 491 інтерв'юєр, по 2 на кожній звичайній дільниці й 3 на дуже великих дільницях, як правило, розташованих в обласних центрах. Дані екзит-полу оприлюднювалися тричі: по-перше, безпосередньо після закінчення голосування о 20.00, по-друге, через декілька годин після закінчення голосування (о 23.00) та, по-третє, через декілька днів, коли з областей надійшли анкети (остаточні результати екзит-полу). Екзит-пол точно передбачив перших двох лідерів, що вийшли до другого туру виборів, максимальна різниця між даними екзит-полу і результатами виборів становила 3,5% (для В. Януковича), різниця для Ю.Тимошенка сягала 2,2%, а всі інші різниці – менше 1%.

У таблиці 1 наведено остаточні результати екзит-полу й офіційні результати виборів.

Таблиця 1
Порівняння результатів екзит-полу і ЦВК.
Другий тур

	Офіційні результати виборів	Остаточні дані екзит-полу
Янукович В.Ф.	48,95	48,4
Тимошенко Ю.В.	45,47	45,7

Як бачимо, дані екзит-полу майже збігаються з результатами виборів [4].

Загалом проведення екзит-полів під час виборів у нашій країні (зважаючи на нестабільність демократичного розвитку, слабкий рівень довіри населення до влади, маніпулювання думкою виборців, порушення виборчого законодавства та ін.) виконує, перш за все, контрольну функцію. Результати екзит-полу також слугують формуванню громадської думки про довіру чи недовіру офіційним результатам, оголошених ЦВК. Але сама процедура екзит-полу не є досконалою, адже охоплює достатньо невелику кількість дільниць, у порівнянні з їх загальною кількістю. Легкість маніпулювання його результатами (про що свідчить історія екзит-полів в Україні) нівелює його функцію зовнішнього контролю – за демократичністю прозорістю і законністю виборів. І ставить на порядок денний функцію контролю за суб'єктами проведення екзит-полів.

Для громадського моніторингу виборчого процесу саме в Україні екзит-поли, зважаючи

на поки що недостатній рівень розвитку громадянського суспільства і низький рівень громадської активності, залишаються невід'ємною складовою громадського контролю за виборами.

Наведемо приклад застосування ШСПГ на президентських виборах 2010 року (коли він, власне, був застосований в Україні вперше ГП «ОПОРА»).

ШСПГ проводився під час першого та другого туру президентських виборів на основі реальних результатів голосування на дільницях, обраних методом випадкової статистичної вибірки по всій території України, що забезпечило репрезентативність даних.

Для результатів виборів похибка підрахунку становить 2,6%.

ГМ «ОПОРА» залучила 1003 спостерігачі, які повідомляли про порушення на дільницях, явку та результати голосування до центрального кол-центру в Києві, де інформація вносили до відповідної бази даних. Вже на 5 годину ранку після дня виборів, «ОПОРА» отримала результати президентських виборів, які були максимально наближені до результатів, оприлюднених Центральною виборчою комісією через два дні після виборів [3] (див. табл. 2).

Таблиця 2
Порівняння результатів ЦВК і ШСПГ. Другий тур

	Офіційні результати виборів	Остаточні дані ШСПГ
Янукович В.Ф.	48,95	49,6
Тимошенко Ю.В.	45,47	45,9

Звертаючись до президентських виборів 2014 року, ШСПГ підтвердив свою ефективність.

Так, дані по першій двійці учасників президентських перегонів за результатами Національного екзит-полу:

Порошенко П. – 55,7 %;
Тимошенко Ю. – 12,8 % [5].

За результатами ШСПГ:
Порошенко П. – 53,4 %;
Тимошенко Ю. – 13,2 % [7].

Для порівняння, дані ЦВК є наступними:

Порошенко П. – 54,7 %;
Тимошенко Ю. – 12,8 % [7].

Отже, результати ШСПГ майже збігались з результатами, оприлюдненими ЦВК.

Загалом, переваги ШСПГ у порівнянні з екзит-полем:

- високий рівень вірогідності отриманих даних;

- менші витрати на впровадження;

- крім даних щодо результатів голосування, отримуються показники якісного дослідження, які формують цілісний образ перебігу самого голосування та рівня організації процесу виборів;

- проводиться робота з протоколами підра-

хунку голосів, а не опитування виборців, що дозволяє уникнути у дослідженні суб'єктивізму.

Недоліки ШСПГ:

– результат, порівняно з екзит-полом, можна отримати лише після оформлення протоколу;

– висока залежність від апаратного та програмного забезпечення підрахунку результатів;

– у випадку виборів Президента України 2010 року спостерігачі виступали в ролі журналістів, що було достатньо для забезпечення процесу, але обмежувало участь громадських

організацій як основних гравців у сфері громадського моніторингу. Як показала практика проведення ШСПГ, він є не тільки методом швидкого отримання результатів голосування для подальшого їх порівняння з офіційними результатами виборів, а ще й допомагає громадянам стежити за якістю виборчого процесу, незалежно від повідомлень офіційних владних джерел. Також це дозволяє оцінити діяльність органів та установ, відповідальних за організацію виборів під час процесу голосування, підрахунку та обробки інформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баскакова Ю.М. Экзит-полл и его задачи [Электронный ресурс] / Ю.М.Баскакова. – Режим доступа: http://wciom.ru/fileadmin/Monitoring/104/2011_104_4_Baskakova.pdf.
2. Винославская С. Exit-poll: методика исследования в оперативном режиме [Электронный ресурс] / С. Винославская, Н. Чурилов. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/830/304/1208/10_Vinoslavskajax26Churilov.pdf.
3. Звіт за результатами кампанії всеукраїнського довготермінового спостереження за виборами Президента України 2010 року. 7 лютого 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://craec.org.ua/files/report_e-day2round_charts_OPORA.pdf.
4. Національний екзит-полл'2010: вибори Президента України. Результати опитування виборців / Уклад. Ірина Філіпчук. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, 2010. – 60 с.
5. Остаточні дані Національного екзит-полу'2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=327&page=1>.
6. Паниотто В. Экзит-полл в Украине 2004 года: провал или успех? [Электронный ресурс] / В. Паниотто. – Режим доступа: <http://club.fom.ru/article.php?id=12>.
7. Підсумковий звіт за результатами громадського спостереження ОПОРИ під час позачергових виборів Президента України 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opora.ua.org/vybory/vybory-prezydenta-2014/article/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-sposterezhenja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezydenta-ukrajiny-2014-roku#ftn36>.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015

REFERENCES:

1. *Baskakova, Yu.M.* Ekzit-poll I jego zadachi (Exit poll and it's tasks). Regime to access: http://wciom.ru/fileadmin/Monitoring/104/2011_104_4_Baskakova.pdf.
2. *Vinoslavskaya, S.* Ekzit-poll: metodika issledovaniya v operativnom rezhyme (Exit-poll: research technique in online mode). Regime to access: http://ecsocman.hse.ru/data/830/304/1208/10_Vinoslavskajax26Churilov.pdf.
3. Zvit za rezultatamy kampanii vseukraïnskogo dovgoterminovogo sposterezhennya vyboriv Prezydenta Ukrainy 2010 roku. 7 lutogo 2010 roku (Report on nationwide long-term president election observation campaign in Ukraine in 2010. February 7, 2010). Regime to access: http://craec.org.ua/files/report_e-day2round_charts_OPORA.pdf.
4. *Natsionalnyj ekzit-pol'2010: vybory Prezidenta Ukrainy. Resultaty opytuvannya vybortsiv* (The National Exit-Poll 2010: Election of the President of Ukraine. Results of the poll). Kyiv, 2010. 60 p.
5. *Ostatocni dani Natsional'noho ekzyt-polu'2014* (The final data of the National Exit poll'2014). Regime to access: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=327&page=1>.
6. *Paniotto, V.* Ekzit-pol v Ukraine 2004 goda: proval ili uspek? (Exit-poll in Ukraine 2004: failure or success?). Regime to access: <http://club.fom.ru/article.php?id=12>.
7. *Pidsumkovyy zvit za rezul'tatamy hromads'koho sposterezhennya OPORY pid chas pozacherhovykh vyboriv Prezydenta Ukrayiny 2014 roku* (Final report on the public observation of OPORA during early presidential elections in Ukraine in 2014). Regime to access: <http://opora.ua.org/vybory/vybory-prezydenta-2014/article/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-sposterezhenja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezydenta-ukrajiny-2014-roku#ftn36>.

Арабаджиев Дмитро Юрійович – доктор політичних наук, доцент
Запорізький національний технічний університет
Адреса: 69000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
E-mail: dimariy218@ya.ru

Arabadjyiev Dmytro Yuriyovych – doctor of political sciences, associate professor
Zaporizhzhya national technical university
Address: 64, Zhukovs'kogo Str., Zaporizhzhya, 69000, Ukraine
E-mail: dimariy218@ya.ru